

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı/ Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Eşref Buharalı,
Kasım/November 2024, ss. 353-366.

Geliş Tarihi–Received Date: 30.09.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 17.10.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

MISIR'DA FRANSA'YA KARŞI İLK ASKERİ EYLEM: İSKENDERİYE HAREKÂTI VE KÖSE
MUSTAFA PAŞA (1799)

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1558907>

 CEM DÜZEN*

ÖZ

18. yüzyıl Osmanlı Devleti adına ön görülemeyen hadiselerle sona ermiştir. Nitekim yüzyıl, Zıstovi ve Yaş anlaşmalarının getirdiği siyasi denklem içinde sona ermek üzereyken Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü tekrar tehdit altına girmiştir. Ancak bu sefer Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarına karşı tehdidin kaynağı geleneksel olarak Rusya ya da Avusturya değildir. Bu tehdit doğrudan kadim dost olarak düşünülen Fransa'dan gelmektedir. Fransa, ihtilal sonrası yayılmacı politikalarına hız verdi ve bu doğrultuda gerek kıta Avrupa'sında gerekse denizasıırı topraklarda ulusal çıkarları doğrultusunda harekete geçti. Bu bağlamda Fransa, Campo Formio Anlaşması ile kıta Avrupa'sında baskın güç oldu ve bu askerî gücünü Hindistan sömürgelerine giden yolu denetim altına almak için kullanmak istedi. Bu minvalde Napolyon Bonapart komutasında büyük bir donanma Temmuz 1798'de İskenderiye'ye ulaştı ve Mısır, Fransa tarafından işgal edildi. Mısır'ın kadim dost Fransa tarafından işgal edilmesi, Osmanlı kamuoyunda bir infial yarattı. Ancak Bâbiâli, işgal haberi karşısında Fransa'ya direkt savaş ilan etmeyerek süreci itidalli yönetmek istedi. Zira o an için devlet tüm imkânlarını Vidin'deki Pazvandoğlu Osman isyanına kanalize etmiş haldeydi. Bunun yanında Fransa'ya karşı askerî bir hazırlık için zamana da ihtiyaç vardı. Ayrıca Fransa'ya karşı uluslararası destek temin etmek son derece önemliydi. Bâbiâli, iç politikada Pazvandoğlu Osman meselesini bir yola koymas ve İngiltere ile Rusya ittifakları sonrasında Fransa'ya karşı yoğun bir askerî hazırlığa girdi. Bu kapsamda Mısır ve İskenderiye seraskerlikleri oluşturularak, Napolyon Bonapart'a karşı ilk askerî teşekkül vücuda getirildi. Mısır ve İskenderiye seraskerlikleri için isimler değişirken nihai olarak Mısır seraskerliğine Cezzar Ahmed Paşa, İskenderiye seraskerliğine ise Köse Mustafa Paşa tayin edildi. Bâbiâli'nin planına göre İskenderiye seraskeri Köse Mustafa Paşa, donanma ile İskenderiye'ye gidecek ve burada yapacağı bir çıkarma harekâtıyla şehri Fransız güçlerinin elinden alacaktı. Köse Mustafa Paşa, İskenderiye'de görevini ifa ettikten sonra Mısır seraskeri Cezzar Ahmed Paşa ile birleşecek ve iki kuvvet Kahire'yi ele geçirecekti. Bu doğrultuda Köse Mustafa Paşa altı aylık bir hazırlık ardından seksen parçalık bir donanmayla 10 Temmuz 1799'da Finike'den harekete geçti. İskenderiye'deki Fransız güçlerinin mevcut durumu o mahale bir çıkarma yapmaya uygun değildi. Nitekim Köse Mustafa Paşa, İskenderiye'deki Fransız güçlerinin durumu hakkında yaptırdığı bir istihbarat çalışmasıyla bu gerçeği kavradı. Bu sebeple çıkarmanın hedefi İskenderiye'nin doğusunda kalan Ebukır'a yöneldi. Osmanlı birlikleri tarafından 17 Temmuz'da başarılı bir çıkarma harekâtı gerçekleştirildi. Aynı gün Ebukır Kalesi ve tabyası ele geçirilerek Fransız birlikleri esir edildi. Bu bağlamda Mısır'daki Fransız birliklerine karşı düzenlenen ilk harekât başarılı olmuş ve bu durum başkentte de büyük bir sevinç yaratmıştı. Ancak Köse Mustafa Paşa'nın İskenderiye üzerine ilerleyememesi, ordunun eksiklikleri ve Cezzar Ahmed Paşa ile koordineli hareket imkânı bulamaması zaferden hezimete giden bir yol açtı. Nitekim 25 Temmuz günü Ebukır'da meydana gelen savaşta Osmanlı birlikleri hezimete uğradı ve Köse Mustafa Paşa esir düştü. Böylelikle Fransa'ya karşı başlatılan ilk askerî harekât facia ile sonuçlanmış oldu. Köse Mustafa Paşa'nın seraskerlik görevi sona ermiş olmasına rağmen Yusuf Ziya Paşa ve General Kleber arasındaki diplomatik ilişkilerde gayr-i resmi müşavirlik yaptı. Köse Mustafa Paşa, 28 Haziran 1800'de Dimyad'da önemli bir Fransız bürokrata karşılık esir değişiminde kullanılmadan hemen önce vefat etti. Bu noktada vefat edene kadar Mısır meselesinde etkin bir rol oynadı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tekirdağ/TÜRKİYE, E-Posta: cduzen@nku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0761-5158.

MISIR'DA FRANSA'YA KARŞI İLK ASKERİ EYLEM: İSKENDERİYE HAREKÂTI VE KÖSE MUSTAFA PAŞA (1799)

Anahtar Kelimeler: Ebukır, Fransa, Köse Mustafa Paşa, Mısır, Napolyon Bonapart, Osmanlı Devleti.

FIRST MILITARY ACTION AGAINST FRANCE IN EGYPT: THE ALEXANDRIA CAMPAIGN AND KÖSE MUSTAFA PASHA (1799) ABSTRACT

The 18th century ended with unforeseen events for the Ottoman Empire. Indeed, as the century was about to end in the political equation brought about by the treaties of Zishtovi and Iasi, the territorial integrity of the Ottoman Empire was once again threatened. This time, however, the source of the threat to the sovereignty of the Ottoman Empire was not traditionally Russia or Austria. This threat came directly from France, which was considered to be an old friend. After the Revolution, France accelerated its expansionist policies and acted in line with its national interests both in continental Europe and overseas. In this context, France became the dominant power in continental Europe with the Campo Formio treaty and wanted to use this military power to control the route to the Indian colonies. In this regard, a large fleet under the command of Napoleon Bonaparte reached Alexandria in July 1798 and Egypt was occupied by France. The invasion of Egypt by France, an old friend, caused an outrage in the Ottoman public opinion. However, the Bâbiâli did not directly declare war against France in the face of the news of the invasion and wanted to manage the process with restraint. For at that moment, the state was channeling all its resources to the Pazvandoğlu Osman rebellion in Vidin. In addition, time was needed for a military preparation against France. Moreover, securing international support against France was of utmost importance. Following the settlement of the Pazvandoğlu Osman issue in domestic politics and the alliances with England and Russia, the Bâbiâli began intensive military preparations against France. In this context, the first military organization against Napoleon Bonaparte was formed by establishing the Egypt and Alexandria serasker offices. While the names changed for the Egypt and Alexandria seraskerates, Cezzar Ahmed Pasha was appointed as the Egyptian serasker and Köse Mustafa Pasha as the Alexandria serasker. According to the Bâbiâli's plan, Köse Mustafa Pasha, the serasker of Alexandria, was to go to Alexandria with the navy and take the city from the French forces with a landing operation. After fulfilling his mission in Alexandria, Köse Mustafa Pasha was to join forces with Cezzar Ahmed Pasha, the Egyptian serasser, and the two forces were to capture Cairo. Accordingly, after six months of preparation, Köse Mustafa Pasha set sail from Finike on July 10, 1799 with a fleet of eighty pieces. The current situation of the French forces in Alexandria was not suitable for a landing there. As a matter of fact, Köse Mustafa Pasha realized this fact through an intelligence study he commissioned on the situation of the French forces in Alexandria. For this reason, the objective of the landing was shifted to Ebukır, east of Alexandria. A successful landing operation was carried out by Ottoman troops on July 17. On the same day, the fortress and bastion of Abu Bakr were captured and French troops were taken prisoner. In this context, the first operation against the French troops in Egypt was successful and this caused great joy in the capital. However, Köse Mustafa Pasha's inability to advance on Alexandria, the shortcomings of the army and the inability to act in coordination with Cezzar Ahmed Pasha led to a path from victory to defeat. As a matter of fact, the Ottoman troops were defeated in the battle at Ebukır on July 25 and Köse Mustafa Pasha was captured. Thus, the first military campaign against France ended in disaster. Although Köse Mustafa Pasha's duty as serasker was over, he served as an unofficial advisor in the diplomatic relations between Yusuf Ziya Pasha and General Kleber. Köse Mustafa Pasha died in Dimyad on June 28, 1800, just before he was used in a prisoner exchange for an important French bureaucrat. At this point, he played an active role in the Egyptian issue until his death.

Keywords: Abukır, France, Köse Mustafa Pasha, Egypt, Napoleon Bonaparte, Ottoman Empire.

GİRİŞ

18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu adına kayıpların peş peşe gelmeye başladığı bir zaman aralığı oldu. Özellikle yüzyılın ikinci yarısında Rusya ile yapılan muharebeler Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanmakta ve bu mağlubiyetler ciddi toprak kayıplarına mâl olmaktaydı. Ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne dair tehdit alışagelmış şekilde Rusya ve Avusturya'dan değil, kadim dost Fransa'dan kaynaklanmaktaydı. Fransa, 1789 ihtilaliyle gelişen süreçte uyguladığı yayılmacı politikalarda bir ivme kazandı. Bu doğrultuda 17 Ekim 1797'de Avusturya ile imzalanan Campo Formio Anlaşması, Fransa'yı kıta Avrupası üzerinde en baskın devlet haline getirdi. Osmanlı Devleti açısından ise bu anlaşmanın ayrı bir önemi mevcuttu. Zira Campo Formio ile Osmanlı Devleti ve Fransa tarihte ilk defa sınır komşusu haline gelmekteydi. Bu durum Bâbiâli adına yeni bir tehlike anlamına geliyordu.¹ Nitekim bu komşuluğun ne denli problem yaratabileceğine dair ilk işaretler bölgeden gelmeye başlamıştı. Mora Valisi Hasan Paşa'nın Bâbiâli'ye gönderdiği takrirlerde, Fransa'nın Venedik topraklarından sonraki hedefinin Mora ve Girit olacağı ifade edilmekteydi.² Bu bağlamda Paris'teki yeni yönetimin dış politikası ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne

¹ Standford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 330.

² BOA, HAT, 168/7123.

yönelik tehditkâr tavrı, Bâbiâli'yi kaygılandıran bir durumdu.³ Ancak Paris'teki yeni yönetimin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne dair takındığı tavır, Fransa için ilk değildi. Nitekim ihtilal öncesi Fransız dış siyasetinde de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü hedef alan politikalar gündeme geliyordu. Bu politikaların en mühimi ise XIV. Louis'e sunulan Mısır'ı işgal planıydı.⁴

Fransa'nın Mısır'a dair planlarının üzeri uzun bir dönem örtülü kaldı. Ancak ihtilal sonrası Fransa'da gelişen siyasi süreç, üzeri örtülü bulunan politikaları yeniden gün yüzüne çıkarmaktaydı. Bu noktada Paris'te Mısır üzerine politika geliştiren iki önemli isim vardı. Bunlardan biri İtalya seferi sonrasında yıldızı gündemden güne parlayan Napolyon Bonapart, diğeri ise Direktuvar hükümetinin dışişleri bakanı olarak görev yapan Charles Maurice de Talleyrand-Perigord idi. Talleyrand, Şubat 1798'de Direktuvar hükümetine yaptığı sunumda, Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesiyle elde edeceği maddi kazanımları sıralıyordu.⁵ Nitekim Fransa'nın Avrupa'daki en büyük rakibi olan İngiltere üzerinde ticari ve siyasi tahakküm kurabilmesi için Hindistan ve Uzak Doğu sömürgelerine giden yola bir hamle yapması ayrı bir zorunluluktur. Bu noktada Direktuvar hükümeti, Mısır'ın işgal planına karşı temkinli yaklaşıyor olsa da Napolyon Bonapart ve Talleyrand'ın etkisiyle Mart 1798'de işgal projesini onayladı. Böylelikle 1798 yılının ilkbahar aylarında Napolyon Bonapart ve Talleyrand ikilisinin stratejik işgal planı devreye girdi. Bu bağlamda Toulon şehri, Mısır'a hareket edecek donanmanın merkez üssü oldu. Nitekim burada yapılan hazırlıklar sonunda büyük bir donanma vücuda getirildi. Donanmanın içinde sadece askerî malzemeler bulunmamaktaydı. Aynı zamanda bilim ve sanat insanlarından oluşan 167 kişilik heyet ile 287 ciltlik bir kütüphane ve Arapça, Yunanca ve Fransızca baskı özelliğine sahip iki adet matbaa makinesi de vardı.⁶ Bu detaylı hazırlık Fransızlar için Mısır'ın siyasi ve ticari varlığının yanında kültürel mirasının da ne denli önem arz ettiğinin göstergesiydi. Yoğun çalışmalar sonrasında hazırlanan donanma, 19 Mayıs 1798'de Toulon'dan hareket etti.⁷ Akdeniz'e yelken açan Fransız donanması, bölge devletleri için büyük bir tehditti. Nitekim İngiltere, Amiral Nelson komutasında bir filoyu Napolyon Bonapart'ın donanmasını bulması için çoktan görevlendirmişti. Ancak Fransız donanmasının hedefinin İngiltere olma ihtimali Akdeniz'de yapılan manevralar sonrasında tamamen ortadan kalktı. Akdeniz'in doğusuna dümen kıran donanmanın ilk hedefi Malta adası oldu. Napolyon Bonapart, 12 Haziran 1798'de Malta adasına ele geçirdi.⁸ Bu durum Malta'daki korsanların etkisiz hale getirilmesinden dolayı İstanbul'da memnuniyetle karşılandı.⁹ Ancak Fransız donanmasının Malta'dan Akdeniz'in doğusuna devam etmesi tedirginlik yarattı. Bu sebeple İstanbul'da ikamet eden Fransız temsilci Ruffin ile 19 Haziran'da bir görüşme gerçekleştirildi. Bâbiâli, Ruffin'in görüşmelerde takındığı ketum tavrıdan dolayı donanmanın hedefi hakkında net bir bilgi edinemedi.¹⁰ Ancak Napolyon Bonapart ordusuna, Malta sonrası çıkılan seferin nihai hedefi olarak Mısır'ı göstermekteydi.¹¹ Bu çerçevede Fransız donanması 1 Temmuz 1798 tarihinde İskenderiye önüne ulaştı ve akabinde kenti işgal etti.¹² Bu sırada Bâbiâli, Vidin'de Pazvandoğlu Osman isyanıyla mücadele etmekteydi. Ancak Mısır'ın işgali İstanbul'da daha büyük bir infiale sebep oldu. Bu bağlamda Vidin'deki mesele Pazvandoğlu Osman lehine bir çözüme kavuşturuldu. Aynı zamanda Bâbiâli'nin diplomatik temaslarıyla Fransa'ya karşı uluslararası destek temin edildi. Nitekim iç ve dış siyasette uygun dengelerin kurulması sonrasında Eylül 1798'de Fransa'ya savaş ilan edildi.¹³

Bâbiâli, savaş ilanından sonra Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Mısır'a hareket etmesini kararlaştırdı. Bunun yanında Mısır ve İskenderiye'de iki ayrı seraskerlik vücuda getirildi. Mısır seraskerliği için sırasıyla Şam Valisi İbrahim Paşa ve Sayda Valisi Cezzar Ahmed Paşa'yı atadı. Ancak Mısır'daki kara ordusunun denizden yapılacak bir çıkarma ile de desteklenmesi elzemdi. Bu minvalde İskenderiye seraskerliği için Rodos muhafızı Hasan Bey'in adı gündeme gelse de kısa süre sonra Tırhala mutasarrıfı Köse Mustafa Paşa üzerinde karara varıldı.¹⁴ Köse Mustafa Paşa, yoğun hazırlık ardından Finike'den seksen parça gemiyle İskenderiye'ye hareket etti ve Temmuz 1799'da Ebukır'a başarılı bir çıkarma harekâtı gerçekleştirdi.¹⁵ Ancak Napolyon Bonapart'ın süratli bir şekilde Kahire'den Ebukır'a gelmesi harekâtın sonunu getirdi. Zira 25 Temmuz günü Ebukır'da Köse Mustafa Paşa ve Napolyon Bonapart kuvvetleri arasında meydana gelen savaşta Osmanlı ordusu ağır bir yenilgi aldı. Fransız kuvvetleri aynı zamanda İskenderiye seraskeri Köse Mustafa Paşa'yı da esir etti.

³ Edouard Driault, *Napoleon'un Şark Siyaseti*, TTK, Ankara 2013, s. 6.

⁴ James Matthew Thompsen, *Napoleon Bonaparte*, New York 1952, s. 117; Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1792-1802)*, İstanbul 1938, s. 29.

⁵ İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1798-1802)*, TTK, Ankara 1999, s. 177-181.

⁶ Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, C. 10, S. 2, Sakarya 2008, s. 148.

⁷ Charles Macfarlane, *Life of Napoleon Bonaparte*, London 1852, s. 117; William Milligan Slone, *Life of Napoleon Bonaparte*, C. 2, New York 1909, s. 35-36; Alan Schom, *Napoleon Bonaparte*, New York 1998, s. 90-107.

⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK, Ankara 2011, s. 27.

⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 119.

¹⁰ BOA, HAT, 241/13534.

¹¹ Darrell Dykstra, "The French Occupation of Egypt, 1798-1801", *The Cambridge History of Egypt*, C. 2, Cambridge 1998, s. 120.

¹² Cabi Ömer Efendi, *Câbi Târihi (Tâih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlil ve Tenkidli Metin*, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2013, s. 42.

¹³ Soysal, *age*, s. 244.

¹⁴ Karal, *age*, s. 37.

¹⁵ Jorga, *age*, s. 123.

MISIR'DA FRANSA'YA KARŞI İLK ASKERİ EYLEM: İSKENDERİYE HAREKÂTI VE KÖSE MUSTAFA PAŞA (1799)

Fransa'nın Mısır'ı işgali ve sonrasında gelişen süreç bugüne kadar birçok akademik çalışmaya konu oldu. Ancak Mısır'daki Fransız kuvvetlerine karşı ilk hamle olan Köse Mustafa Paşa'nın düzenlemiş olduğu harekâtın üzerinde pek durulmadı. İskenderiye'ye karşı başlatılan harekât bir iki cümleyle izah edildi. Hatta harekâtı gerçekleştiren seraskerin kimliği hakkında dahi bir karışıklık bugüne kadar süregeldi. Halbuki Mısır'ın işgali ve kurtarılması sürecinde, Ebukır harekâtının başlangıcı, gelişimi, sonucu ve sorumlu seraskeri başlı başına bir vakıadır. Bu bağlamda Ebukır'daki harekâtın müstakil şekilde incelenmesi elzemdir. Dolayısıyla bu makalede serasker Köse Mustafa Paşa'nın düzenlemiş olduğu Ebukır harekâtı tarihi perspektifte incelenerek literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

1. Bâbüâli'nin Mısır'a Müdahale Planı

Fransa'nın Mısır'ı işgal ettiği haberi, Akdeniz'de seyreden Rum bir gemicinin Adalar bölgesinde bulunan Osmanlı filosuna ihbarıyla öğrenildi. Donanma kaptanı, gemiciden elde ettiği tüm bilgileri, 17 Temmuz 1798 tarihinde başkente gönderdi.¹⁶ Mısır'ın işgal edildiği haberi İstanbul'da oldukça öfkeyle karşılandı. Ancak o an için Fransa'ya açıktan bir cephe almanın riskli olduğu da iyi biliniyordu. Nitekim 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşı, ordunun ne denli sıkıntılı bir durumda olduğunu ortaya çıkarmıştı.¹⁷ Bununla birlikte Mısır'a çıkan Fransız ordusunun durumu, Toulon limanından ayrıldığı günü gibi de değildi. Zira Bâbüâli'nin aldığı istihbarata göre Napolyon Bonapart, Malta adasında bulunan bin iki yüz top, kırk bin tüfek ve yüz elli bin kantar siyah baruta el koymuştu.¹⁸ Böylelikle Fransız ordusunun yıkıcı gücü eskisinden daha da artmış durumdaydı. Bunların yanında Vidin'de Pazvandoğlu Osman üzerine yapılan harekât halihazırda devletin bütün enerjisini tüketen hadisedeydi. Bu hakikatler ışığında Bâbüâli, açık bir şekilde Fransa'ya karşı cephe almak istemedi. Bu doğrultuda Fransa'ya karşı direkt bir savaş ilanından ziyade yapacağı ittifaklarla bir cephe oluşturmak, o an ki konjonktürde daha uygun bir politik hareketti.

Fransa'ya karşı Osmanlı, İngiliz ve Rus bürokratlarının başladıkları ittifak görüşmeleri kısa bir sürede sonuca ulaştı. Bâbüâli, 1799 yılına, yoğun diplomatik hamleler neticesinde Fransa'ya karşı önce Rusya sonra İngiltere ile ittifak anlaşması imzalayarak girdi.¹⁹ Daha sonra bu ittifaka Sicilya kralığı da dâhil oldu.²⁰ İttifak çerçevesinde yapılacak askeri dayanışma da özenle masaya yatırıldı. Bu bağlamda boğazların ittifak donanmasının -özellikle Rusya'nın- geçişine açılması önem arz ediyordu. Boğaz geçişinin güvenli olması ise ittifak ülkeleri için hayati önemdeydi. Geçişlerdeki güvenlik ise bir şifre ile sağlanacaktı. Bâbüâli, şifreyi; İngiltere ve Rusya gemilerinin boğaza girdikleri andan itibaren sancak tarafında beyaz bir bayrak açılması şeklinde belirledi. Bu şifre hem İngiltere hem de Rusya büyükelçilerine iletildi.²¹

Bâbüâli, Fransa'ya karşı kurmuş olduğu ittifaklarla diplomasi masasında olumlu hareket ediyordu. Ancak diplomatik kazanımları askeri sahada desteklemenin elzem olduğunun da farkındaydı. Bu surette Bâbüâli, Mısır'a müdahale planında iki farklı strateji geliştirdi. Fransız kuvvetlerinin Mısır'dan atılabilmesi için hem deniz hem de kara ordusunun ortak bir harekât sergilemesi zorunluydu. Bu noktada Kahire'ye doğru yapılacak bir askeri harekâtın İskenderiye'den bir çıkarma ile desteklenmesi önemliydi. Zira İskenderiye, Mısır'ın dış dünya ile bağlantısını kuran en önemli mahaldi.²² Bu minvalde III. Selim, İskenderiye üzerinde titizlikle duruyordu. Nitekim III. Selim'e göre de İskenderiye Mısır'ın kapısı mahiyetindeydi.²³ Bu bakımdan İskenderiye'nin geri alınması, Fransız ordusunu Mısır'da hapsedilmesi anlamına geliyordu. Bu düşünce esasına dayalı olarak Mısır ve İskenderiye adı altında iki ayrı seraskerlik oluşturuldu. Bu bağlamda Ağustos 1798'de Mısır seraskeri olarak Şam Valisi İbrahim Paşa tayin edildi.²⁴ Mısır seraskerliğine yardımcı bulunması için de İskenderiye seraskerliğine Rodos mutasarrıfı Hasan Bey atandı.²⁵ Böylelikle Mısır'da bulunan Napolyon Bonapart'a karşı ilk teşekkül vücuda getirilmiş oldu. Bu bağlamda Hasan Bey'e hazırlıkların muhtevasına dair çeşitli emirler de gönderildi.²⁶ Bunun yanında harekât için İzmir'den İçel'e kadar geniş bir bölgeden asker toplanmaya çalışıldı.²⁷ Aynı zamanda Akdeniz'de bulunan İngiliz Amiral Sidney Smith ile de müşterek hareket ediliyordu. İskenderiye için yapılan hazırlıklara III. Selim'in de yoğun bir mesai harcamasına rağmen²⁸ mevcut hazırlıkların verimli bir şekilde ilerlemediği ortadaydı. Bu sırada Bâbüâli, Kahire'deki Fransız kuvvetlerinin Suriye'ye doğru bir harekât hazırlığında olduğuna dair bilgi akışına sahipti. Bölgede ise Napolyon Bonapart'ın ileri harekâtına karşı durabilecek en büyük kuvvet Akka'daki Cezzar Ahmed Paşa'dan başkası değildi. Bu sebeple Mısır seraskerliği

¹⁶ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 6, İstanbul 1891, s. 329.

¹⁷ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, TTK, Ankara 1999, s. 42-43.

¹⁸ BOA, HAT, 142-5877-A.

¹⁹ Cevdet Paşa, *age*, C. 7, s. 9.

²⁰ Mithad Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK, Ankara 2021, s. 2792.

²¹ BOA, C. HR, 115/5729.

²² Eymen Fuad Seyyid, *İskenderiye, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 577.

²³ BOA, HAT, 34/1692.

²⁴ BOA, TSMA, 428/17.

²⁵ BOA, C. BH, 1738169.

²⁶ BOA, C. AS, 902/3862.

²⁷ BOA, C. AS, 978/4267.

²⁸ BOA, HAT, 162/6747.

için İbrahim Paşa'dan daha önce Cezzar Ahmed Paşa'nın adı masaya gelmişti. Ancak Cezzar Ahmed Paşa, Lübnan'daki yerel halka itimat edilemediğinden Sayda valiliğinde bırakıldı.²⁹ Bunun yanında Bâbiâli, Cezzar Ahmed Paşa'nın bölgedeki gücü yüzünden zaman zaman ona kuşkuyla yaklaşıyordu.³⁰ Ancak Fransız istilasına karşı bölgede kullanılabileceği fazla seçeneği de yoktu. Bundan dolayı Bâbiâli, Mısır geneli için oluşturduğu seraskerlik görevlerinde bir değişime gitti. Cezzar Ahmed Paşa, İbrahim Paşa'nın yerine Mısır seraskeri tayin edildi.³¹ Rodos mutasarrıfı Hasan Bey'i de İskenderiye önünde hareket halinde olan donanmanın komutanlığına kaydirdi. İskenderiye seraskerliği vazifesi ise Ocak 1799 tarihinde, Cezzar Ahmed Paşa ile koordineli hareket etmek kaidesiyle Tırhala mutasarrıfı Köse Mustafa Paşa'ya havale edildi.³² Böylelikle Mısır'da Fransız kuvvetleriyle mücadele dönemi aktif bir şekilde başlamış oluyordu.

2. Köse Mustafa Paşa ve İskenderiye Harekâtı

2.1 Köse Mustafa Paşa'nın Erken Dönemi

Köse Mustafa Ağa, erken döneminde Çatalca Ayanı Ali Ağa'nın maiyetinde bulunmaktaydı.³³ 1770 yılında Mora'da patlak veren isyan dolayısıyla Muhsinzade Mehmed Paşa'nın maiyetinde görevlendirilen Çatalca Ayanı Ali Ağa, bölgede göstermiş olduğu yararlı faaliyetler neticesinde kısa sürede yükselmeyi başardı. Nitekim Muhzinzade Mehmed Paşa'nın sadaret makamına gelmesinin ardından Çatalca Ayanı Ali Ağa, 1772 yılı sonunda Ağrıboz Muhafızı olarak tayin edildi.³⁴ Bu minvalde Mustafa Ağa da vezaretle taltif edilen Çatalcalı Ali Paşa'nın kethüdası oldu. Mustafa Ağa, Çatalcalı Ali Paşa'nın 1773 yılında Mora Valiliğine tayini sonrasında ise mîr-i mîran olarak Ağrıboz'da kaldı. Aynı dönem Bâbiâli tarafından Köse Mustafa Paşa'ya İnebahtı'da başlayan bir ayaklanmayı bastırma görevi verildi.³⁵ Bu dönem bölgedeki etkin hizmeti onun müstakil bir karakter olarak gelişmesini sağladı. Nitekim Köse Mustafa Paşa'nın müstakil gelişimi, uzun zamandır hamisi olan Çatalcalı Ali Paşa'nın Bâbiâli nazarında gözden düşmesine rağmen³⁶ bulunduğu konumu muhafaza etmesine olanak sağladı. Bu çerçevede uzun bir dönem İnebahtı ve Ağrıboz gibi mahallerde görevini sürdürdü.

1787-1792 Osmanlı-Rus/Avusturya savaşı Köse Mustafa Paşa'nın yaşamını derinden etkileyen bir faktör oldu. Zira o döneme kadar ekseriyetle yerel idari vazifeler yürüten bir profildi. Ancak başlayan Osmanlı-Rus/Avusturya savaşı, Köse Mustafa Paşa'nın devlet hizmetindeki yaşamını etkiledi. Bâbiâli'de yapılan çalışmalarda, İstanbul tersanesinde yeniden oluşturulan donanma için nitelikli isimler gözden geçirilmekteydi. Zira 1770 yılında Osmanlı donanması Çeşme'de büyük bir yıkıma uğramıştı.³⁷ Bu bağlamda yenilenen Akdeniz donanması için bir başbuğ aranmaktaydı. Bu noktada tahta yeni çıkmış olan III. Selim de Akdeniz donanmasının durumuyla yakından ilgileniyordu. Donanmada görevlendirilecek tüm mürettebatın nitelikli kişiler arasından seçilmesi noktasında emirler veriyordu.³⁸ Bu emirlere uygun olarak Kaptan-ı Derya Giritli Hüseyin Paşa, Akdeniz donanmasına yetkin bir başbuğ bulmak için İstanbul tersanesindeki isimleri titizlikle inceliyordu. Bununla birlikte İstanbul tersanesinde bu vazifeyi ifa edecek bir isim bulunamadı. Bu sebeple taşrada bu görevi yüklenecik isimler arasında bir inceleme yapıldı. Bu noktada Anadolu Muhafızı Köse Mustafa Paşa'nın adı öne çıktı. Zira uzun zamandır Mora bölgesinde bulunuyor olması, Akdeniz'i alternatif isimlerden daha iyi tanımasını sağlıyordu. Ayrıca onunla ilgili o güne kadar başkente ulaşan olumsuz bir durum yoktu. Bu çerçevede Köse Mustafa Paşa'nın Akdeniz donanması başbuğluğuna tayin teklifi III. Selim'e sunuldu. III. Selim'in bu atamayı onaylamasıyla birlikte Köse Mustafa Paşa Mart 1790 tarihinde Akdeniz donanması başbuğu olarak tayin edildi.³⁹

Köse Mustafa Paşa'nın donanma başbuğluğuna getirildiği sıralarda Akdeniz'de, korsanlar sebebiyle büyük problem yaşanıyordu. Özellikle Akdeniz genelinde sürdürülen ticarete karşı oluşturdukları tehdit İstanbul'u doğrudan etkiliyordu.⁴⁰ Aynı zamanda Akdeniz'deki bu korsanların Rus donanması lehine hareket etmesi, korsan sorununu daha ciddi bir muhtevaya çevirmekteydi.⁴¹ Bu noktada Köse Mustafa Paşa'nın en mühim

²⁹ Cevdet Paşa, *age*, C. 6, s. 350.

³⁰ Feridun Emecen, "Cezzar Ahmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, s. 516.

³¹ BOA, C. AS, 952/41380; C. DH, 303/15136; Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C. 1, İstanbul 2015, s. 38.

³² BOA, C. AS, 924/39956; Vakavüvis Halil Nuri Bey, *Nuri Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 838.

³³ *Sicill-i Osmani*'de hakkında bilgi verilen üç ayrı Köse Mustafa Paşa bulunmaktadır. Bunlar İpekliade Divriğili Köse Mustafa Paşa, Anapa Muhafızıyken İstanköy'e sürgün edilen Köse Mustafa Paşa ve çalışmaya konu olan İskenderiye Seraskeri Köse Mustafa Paşa'dır. Mehmed Süreyya'nın eserinde bahsi geçen Köse Mustafa Paşaların yaşamlarına ait bilgiler bazı noktalarda birbirine karışmıştır. Nitekim aynı dönemde devlet hizmetinde bulunan ve aynı isimle anılan Köse Mustafa Paşaların karışması olağan bir durumdur. Bu minvalde Mehmed Süreyya'nın ileri sürdüğünün aksine Çatalcalı Ali Paşa'nın maiyetinde bulunan Köse Mustafa Paşa sonradan İskenderiye Seraskeri olacak olan Mustafa Paşa'dır. Bkz: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1197, 1201-1202.

³⁴ BOA, TSMA, 791/66; Yuzo Nagata, *Muhzinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, Akademi Kitapevi, İzmir 1999, s. 87-88.

³⁵ BOA, TSMA, 707/49.

³⁶ BOA, TSMA, 806/23; TSMA, 806/25.

³⁷ M. Münir Aktepe, "Çeşme Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 288-289.

³⁸ BOA, HAT, 192/9388.

³⁹ BOA, C. BH, 27/1272; HAT, 191/9256.

⁴⁰ BOA, C. BH, 195/9162; HAT, 1385/54948; HAT, 1399/56234.

⁴¹ BOA, C. HR, 82/4061.

MISIR'DA FRANSA'YA KARŞI İLK ASKERİ EYLEM: İSKENDERİYE HAREKÂTI VE KÖSE MUSTAFA PAŞA (1799)

görevlerinden biri, Akdeniz boyunca yayılmış olan korsanları etkisiz hale getirmektir.⁴² Bâbüâli, Köse Mustafa Paşa'dan korsan meselesinin çözümü için üstün bir gayret beklerken aynı zamanda Akdeniz adalarında yaşayan ve korsanlarla herhangi bir ilişkisi bulunmayan Rum ahaliye karşı da menfi bir hareket istemiyordu.⁴³ Ancak Bâbüâli'nin bu talimatını sahada uygulayabilmek oldukça güç bir meseleydi. Zira Köse Mustafa Paşa'nın Akdeniz adalarında bulunan korsan, izbandut ve yerel halkın iç içe geçen ilişki ağında başarılı bir ayırım yapabilmesi kolay değildi. Zira korsanların Osmanlı donanması karşısında adalara kaçıp yerel halkın içine karışması bölgede olağan bir hadiseydi. Bu minvalde adalarda yaşayan Rumların korsanlara yardım ve yataklık etmesi meseleyi daha da karmaşık bir vaziyete sokuyordu.⁴⁴ Köse Mustafa Paşa'nın korsanlar ve yerel halk arasında ayırım yapmak için birtakım ciddi tedbirlere başvurmaması, Paşa'nın aleyhinde yazılan şikâyet dilekçeleriyle karşılık buluyordu.⁴⁵ Korsanların ada halkı tarafından lojistik destek görmesi meselenin çözümünü güçleştiren temel faktördü. Ayrıca Köse Mustafa Paşa'nın aldığı tedbirler tek başına bu problemin ortadan kalkması için yeterli değildi. Bu noktada III. Selim'in de sabrı taşmak üzereydi. Adalardaki korsan ve yerel halkın mevcut ilişkisini ortadan kaldırabilmek için Rum patrikliğinin dahi kullanmayı düşündü.⁴⁶

Köse Mustafa Paşa, adalardaki sivil ve korsan ayırımını yaparak harekâta devam etti. Bu bakımdan donanmanın izlediği güzergâhı, sürdürülen harekâtın raporlarını ve ayrıca gemilerde ihtiyaç duydukları malzemenin temini için kalyon çavuşunu İstanbul'a gönderdi. Bunun yanında donanmada asker arasında hızlı bir şekilde yayılan hastalığın engellenebilmesi için de başkentin yardımına ihtiyaç duymaktaydı.⁴⁷ Donanmada yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Akdeniz'de korsanlara karşı mücadelede olumlu sonuçlar alınıyordu. Bu minvalde nisan ayından beri yapılan harekâta Akdeniz adalarının pek çoğunda bulunan korsan sığınma mahalleri imha edildi ve adalar civarında faaliyet gösteren korsanlar bölgeden uzaklaştırıldı.⁴⁸ III. Selim, Köse Mustafa Paşa'nın somut başarıları karşısında çelenk göndermek suretiyle donanma başbuğunu takdir etti.⁴⁹ Ancak Köse Mustafa Paşa'nın maiyetinde bulunan bazı kişilerin adalardaki yerel halka karşı olumsuz tavırları, zaman içinde Paşa'nın azledilmesi noktasında bir düşünce doğurdu.⁵⁰ Bu fikrin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engel ise; o an için Akdeniz donanmasında Köse Mustafa Paşa'dan daha yetkin bir karakterin bulunmamasıydı.⁵¹ Başkentte Köse Mustafa Paşa aleyhine oluşan siyasi atmosfer, donanmanın kış mevsimi için konaklayacağı mahale gelmemesiyle zirveye çıktı. Zira Köse Mustafa Paşa'ya yaklaşan kış mevsimi için donanmayı İstanbul'a getirmesi yönünde talimat verilmişken, Paşa'nın donanmayı Bodrum'da demirletmesi affedilmedi. Bu durum donanmanın güvenliğini tehlikeye atan riskli bir hareketti. Kaldı ki Çeşme Baskını'nın izleri hala hafızalardaydı. Bu noktada yapılan meşveret neticesinde Köse Mustafa Paşa, Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın önerisi ve III. Selim'in onayıyla Ocak 1791 tarihinde Akdeniz donanması başbuğluğu görevinden azledildi.⁵²

Köse Mustafa Paşa'nın azledildiğine dair hüküm Tersane-i Âmire Silahdarı Emin Ağa tarafından kendisine ulaştırıldı. Bu haber doğrultusunda donanmanın sağlıklı bir şekilde teslimi için harekete geçen Köse Mustafa Paşa, Temmuz 1791 tarihinde Çanakkale'de donanmayı teslim etti.⁵³ Bu tarih sonrasında ordu-yu hümayûn uhdesinde görevlendirildi. Buradaki önemli görevlerinden birisi ise sefer döneminde cephe hattından firar eden askerlerin toplanması hususuydu. Bu noktada III. Selim, Köse Mustafa Paşa'dan Edirne ve Çirmen bölgelerinde firar eden asker karşısında her türlü sert tedbiri almasını istiyordu. Bunun için kendisine yedi bin beş yüz kuruş gönderildi.⁵⁴ Ancak Köse Mustafa Paşa'nın Osmanlı-Rus savaşının sonlarına denk gelen bu görevi kısa sürdü. Zira kendisinin Kocaeli sancağına tayin edilmesi söz konusuydu. Bâbüâli, uzun süredir mütesellim eliyle yönetilen Kocaeli sancağında işlerin yolunda gitmediğinin farkındaydı. Ayrıca donanmanın ihtiyacı olan kerestenin ciddi bir miktarı da bu bölgeden tedarik edilmekteydi. Bu surette Kocaeli sancağının sevk ve idaresinin mütesellimden ziyade görev mahallinde bulunacak bir mutasarrıf tarafından yapılması elzemdi. Bu bağlamda Köse Mustafa Paşa, 1792 yılı başında Kocaeli sancağında mutasarrıf olarak görevlendirildi.⁵⁵ Kocaeli mutasarrıflığı sonrasında ise Tersane-i Âmire içinde çeşitli görevlerde bulundu. Köse Mustafa Paşa'nın yeniden taşrada bir göreve tayini, Pazvandoğlu Osman'ın 1798 yılındaki isyanıyla oldu. Vidin'deki isyanı bastırmak için vücuda getirilen orduda görevli Tırhala mutasarrıfı Osman Paşa'nın asilerle mücadele sırasında hayatını

⁴² Mustafa Nuri Paşa, *Netayicül Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. 3-4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 199.

⁴³ BOA, AE, SSLM. III, 223/13040.

⁴⁴ BOA, C. BH, 173/8154.

⁴⁵ BOA, HAT, 1398/56214.

⁴⁶ BOA, HAT, 192/9350.

⁴⁷ BOA, HAT, 267/15608.

⁴⁸ BOA, HAT, 1397/56037.

⁴⁹ BOA, HAT, 1395/55927.

⁵⁰ BOA, HAT, 179/7996.

⁵¹ BOA, HAT, 201/10285.

⁵² BOA, HAT, 198/10012.

⁵³ BOA, HAT, 212/11512.

⁵⁴ BOA, HAT, 209/11135; HAT, 209/11143; HAT, 208/11079.

⁵⁵ BOA, HAT, 1402/56589; HAT, 198/10014; D.BŞM.MHF,94/21.

kaybetmesi ile Tırhala sancağı boşa çıktı⁵⁶ Böylelikle Tırhala mutasarrıflığı, Çatalcalı Ali Paşa'nın maiyetinde bulunduğu dönemden beri bölgeyi iyi tanıyan Köse Mustafa Paşa uhdesine havale edildi.⁵⁷

2.2 İskenderiye Harekâtı

2.2.1 Sefere Hazırlık ve Ebukır Çıkarması

Köse Mustafa Paşa, Akdeniz'i, donanmayı ve deniz aşırı bölgede askerî harekâtı yakından bilen ve bu konularda tecrübeli bir figürdü. Özellikle devlet hayatının önemli bir kısmı Akdeniz ya da Akdeniz'e kıyısı olan mahallerde geçmişti. Her ne kadar Akdeniz donanmasındaki başbuğluk vazifesi umulduğu gibi sona ermesine de görevde olduğu süre içinde mühim işler yapmıştı. Bu bakımdan Köse Mustafa Paşa'nın İskenderiye'ye yapılacak çıkarmanın seraskeri olarak görevlendirilmesi, geçmiş hizmetleri göz önünde tutulduğunda makul bir karardı. Öte taraftan Köse Mustafa Paşa, Mart 1799 tarihinde Seyid Ali Paşa'nın idamıyla boşalan Anadolu Valiliği'ne getirildi.⁵⁸ Böylelikle Tırhala'dan Anadolu'ya geçen Köse Mustafa Paşa, İskenderiye'ye yapılacak harekâtın hazırlıklarını burada devam ettirdi. Harekât için Köse Mustafa Paşa'nın oldukça yüklü bir meblağa ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu doğrultuda Bâbiâli'de yapılan çalışmalar çerçevesinde Köse Mustafa Paşa'ya yüz elli bin kuruş tutarında altın gönderilmesi uygun görüldü. Ayrıca elli bin kuruş değerinde altının da Köse Mustafa Paşa'nın nüzul eminine ulaştırılması o an için yeterli bulunmaktaydı. Ancak Köse Mustafa Paşa'nın bu gönderilen miktardan çok daha fazlasına ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Nitekim bu noktada III. Selim'in de Köse Mustafa Paşa'dan farklı düşünmediği açıktır. Zira III. Selim, Köse Mustafa Paşa için düşünülen yüz elli bin kuruşu iki katına çıkararak üç yüz bin kuruş gönderilmesi talimatını verdi. Bunun yanında Köse Mustafa Paşa'nın nüzul eminine verilen elli bin kuruşluk desteğin de yine iki katına çıkarılmasını tekrarladı. Ancak Köse Mustafa Paşa'ya ifade edilen miktarın seferiye akçesinden gönderilmesi mevcut ekonomik durum göz önüne alındığında pek mümkün görünmemekteydi. Bu noktada III. Selim yaşanan problemin çözümü için yeniden devreye girerek, Köse Mustafa Paşa'ya toplamda gönderilecek olan dört yüz bin kuruşluk altının İrâd-ı Cedîd hazinesinden karşılanması talimatını verdi.⁵⁹ Bâbiâli, ayrıca sefer-i imdâdiye ile Anadolu'daki eyaletlerden Köse Mustafa Paşa'ya kaynak oluşturmaya gayret etmekteydi.⁶⁰

Bâbiâli, İskenderiye ordusu için mali kaynak oluşturmaya devam ederken aynı zamanda Köse Mustafa Paşa'nın birliklerini de kuvvetlendirme gayreti içindeydi. Bu bağlamda İskenderiye'ye gidecek olan askerî birliklerin nitelikli olması için titizlikle hareket ediliyordu. Nitekim İstanbul'da silahlı alınan sekban ağalarına yirmi beşer, alemdarlara on beşer ve nefere de on ikişer akçe ödeme karşılığında bin iki yüz asker toplandı.⁶¹ Toplanan bu askerlerin Köse Mustafa Paşa maiyetine ulaştırılması için gemilerin bakım ve onarım işlemleri de hızlandırıldı. Bu çerçevede Tersane-i Âmire'de yoğun bir çalışma yapılmaktaydı.⁶² Bu sırada çeşitli mahallerden Köse Mustafa Paşa maiyetine katılacak birlikler de yavaş yavaş toparlanıyordu. Bu noktada çoğunluğu Anadolu eyaletleri olmak üzere muhtelif bölgelerde açılan bayraklarda silahlı alınan kişilerin sayıları günden güne artıyordu. Bu surette Denizli, Menteşe, Suğla, Teke, Sarıgöl, İzmir, Selanik, Çeşme, Soma, Fethiye ve farklı bölgelerden toplanan birlikler, Serasker Köse Mustafa Paşa'nın maiyetine ulaşmaya başladı.⁶³ Aynı zamanda Köse Mustafa Paşa da maiyeti için açtığı bayraklarla birliklerini kuvvetlendirmeye devam ediyordu.⁶⁴ Askerin iâşesi için de Kuşadası'ndan peksimet gönderilecekti.⁶⁵ Köse Mustafa Paşa, askerî hazırlıkların yanında İskenderiye'de bulunan Fransız birlikleri hakkında da istihbarat topluyordu. Nitekim yaptığı çalışma çerçevesinde İskenderiye'de dört bin Fransız askerinin bulunduğu bilgisini aldı.⁶⁶ Dahası Fransızlar, İskenderiye'yi bir yıl içinde oldukça iyi tahkim etmişti. Kentin savunması için yüzlerce toptan oluşan bir savunma hattı kurulmuştu. Bu sebeple donanmanın doğrudan İskenderiye'ye bir çıkarma yapması oldukça riskliydi. Bundan dolayı Köse Mustafa Paşa, çıkarma harekâtını İskenderiye yerine Ebukır'dan yapılmasını uygun gördü.⁶⁷ Çıkarma noktası da belirlendikten sonra donanmanın hareketi için bir engel kalmadı. Zira Temmuz ayına kadar İskenderiye'ye hareket edecek olan birlikler toplanmış, lojistik bakımdan ihtiyaç duyulan malzeme ve mühimmatın temini tamamlanmış ve en önemlisi bölgedeki Fransız birliklerinin durumu açık bir şekilde öğrenilmişti. Bâbiâli ise son olarak Köse Mustafa Paşa'ya İskenderiye önünde bulunan İngiliz

⁵⁶ BOA, HAT, 52/2424.

⁵⁷ BOA, C. AS, 874/37491.

⁵⁸ BOA, AE, SSLM, III, 130/7923.

⁵⁹ BOA, HAT, 270/15782.

⁶⁰ BOA, C. AS, 96/4368.

⁶¹ BOA, HAT, 270/15790.

⁶² BOA, HAT, 270/15795.

⁶³ BOA, HAT, 159/6638-B; C. AS, 959/41713; C. AS, 130/5780; C. AS, 737/30951; C. AS, 231/9788; C. AS, 802/33999; C. AS, 782/33106; C. AS, 90/4141; AE, SSLM, III, 399/23004.

⁶⁴ BOA, C. AS, 85/3975.

⁶⁵ BOA, C. AS, 29/1307.

⁶⁶ BOA, TSMA, 731/55.

⁶⁷ BOA, TSMA, 428/43.

MISIR'DA FRANSA'YA KARŞI İLK ASKERİ EYLEM: İSKENDERİYE HAREKÂTI VE KÖSE MUSTAFA PAŞA (1799)

donanmasıyla ortak hareket etme talimatını veriyordu. Zira müşterek hareketin İskenderiye'de bulunan Fransız kuvvetlerini süratli bir şekilde ortadan kaldıracakı düşüncesindeydi.⁶⁸

Köse Mustafa Paşa, İskenderiye ordusunun tüm hazırlıklarını tamamlayarak harekete geçti. Bu bağlamda Osmanlı donanması 10 Temmuz 1799 tarihinde Finike'den demir aldı. İskenderiye'ye hareket eden Köse Mustafa Paşa'nın donanması, Akdeniz ve İngiliz donanmalarıyla birlikte yaklaşık seksen parçalık bir deniz kuvveti oluşturuyordu. Köse Mustafa Paşa, müşterek hareketle 13 Temmuz 1799 tarihinde İskenderiye'nin doğusunda kalan Ebukır'a ulaştı. Nitekim bu bölge bir yıl önce Napolyon Bonapart'ın da Mısır'a çıkarma yaptığı ilk sahaydı. Bu bakımdan Fransızlar, Ebukır'ın ne denli önemli bir bölge olduğunun farkındaydı. Bu sebeple Ebukır Kalesi iyi bir şekilde tahkim edilmişti. Ayrıca kaleyi cepheden gören noktaya tabya inşa etmek suretiyle Ebukır savunması kuvvetlendirilmişti. Köse Mustafa Paşa, Ebukır önünde demirlemiş donanmayla tüm bunların farkındaydı. Bu sebeple karaya asker çıkarma eylemi için aceleci davranılmadı. Bunun yerine dört gün süreyle Ebukır'daki Fransız savunması incelendi. Böylece Ebukır Kalesi'nde elli, kale önündeki tabyada ise dört yüz elli Fransız askerinin konuşlandığı anlaşıldı. Bu durum Fransız kuvvetlerinin kale savunmasından ziyade sahil hattını tutmak istediği gösteriyordu. Bu gözlemlerin ardından Köse Mustafa Paşa, 17 Temmuz 1799 tarihinde çıkarma harekâtına başladı. Çıkarma harekâtı için Ebukır kale ve tabyasının top menziline çıkıldı. Ayrıca Ebukır Kalesi'ne üç şalope iki de korvet gönderilerek tabya ve kale ateş altına alındı. Bununla birlikte Reşid ya da Nil üzerinden Ebukır'a destek gelmemesi için Akdeniz ve Nil Nehri'nin bulunduğu boğaza şalopelerden oluşan ufak bir filo gönderildi. Bu çerçevede Ebukır'a yapılan çıkarmanın güvenliği sağlanmış oldu. Köse Mustafa Paşa, askerinin karaya çıkmasıyla vakit kaybetmeden Ebukır Kalesi'ne doğru yürüyüş emri verdi. Bu emirle kaleye doğru ilerleyen birlikler, denizden donanma ateşiyle de desteklenerek Fransız tabyasına taarruz başlattı. Ebukır savunmasını ağırlıklı olarak kale önündeki tabyada kurgulayan Fransız birlikleri hem donanmadan hem de karadan yapılan isabetli top atışlarıyla yıpratıldı. Nitekim yoğun ateş altında kalan Fransız kuvvetleri, Osmanlı piyadesinin hücumuna dokuz saat direnebildi. Tabyada bulunan Fransız askerinin dağılmasıyla birlikte kaledeki askerinin direnme ihtimali kalmadı. Bu sebeple Ebukır Kalesi, Köse Mustafa Paşa'ya vire ile teslim oldu. Muharebede Köse Mustafa Paşa'nın birliklerinde az bir kayıp olurken kale ve tabyada bulunan Fransız askerleri tamamıyla esir edildi. Kalede bulunan on sekiz top ve iki havanda ele geçirildi.⁶⁹

Köse Mustafa Paşa, kalenin ele geçirilmesinden sonra bölge savunmasını kuvvetlendirmeye dair geniş kapsamlı bir keşif yaptı. Ardından Ebukır savunmasını güçlendirmek için kalenin güney tarafına bakan Kumtepe mahallinde toplardan oluşan bir savunma zinciri oluşturdu. Ancak Köse Mustafa Paşa, elindeki asker ve mühimmatla sahil hattını koruyamayacağı fikrindeydi. Bu sebeple Bâbiâli'ye; İskenderiye, Ebukır ve Reşid kıyı hattını savunabilmesi için yirmi bin kişiye ihtiyaç duyduğunu bildirdi.⁷⁰ Bâbiâli, Köse Mustafa Paşa'nın Ebukır'ı ele geçirmesinden oldukça memnundu. Nitekim Paşa'nın taleplerini karşılayabilmek için vakit kaybetmeden İzmir, İçel ve İskenderiye'ye yakın bölgelerden asker ulaştırılmasına dair emir gönderildi.⁷¹ Bu sırada Köse Mustafa Paşa, İskenderiye'de bulunan Türk uşağı askerleriyle de irtibat halindeydi. Nitekim İskenderiye'ye hareket edildiği takdirde şehrin içinden de bir destek bulmayı umut ediyordu. Bu noktada yapılan görüşmeler çerçevesinde Köse Mustafa Paşa'nın İskenderiye'ye doğru yürüyüşe geçtiği an yaklaşık bin kişilik Türk uşağı kuvveti, şehrin içinden Fransız kuvvetlerine karşı harekete geçecekti.⁷² Böylece İskenderiye'deki Fransız birlikleri iki ateş arasında bırakılacaktı.

2.2.2 Zaferden Mağlubiyete: Harekâtın Sonu

Köse Mustafa Paşa, Ebukır Kalesi'ni ele geçirdiği sırada Mısır'daki Fransız kuvvetleri komutanı Napolyon Bonapart Kahire'de bulunmaktaydı. Nitekim Suriye'ye doğru Mart 1799 da başladığı yürüyüş, 20 Mayıs 1799'da Akka'da kesilmiş ve sayıları sekiz bine kadar düşen ordusuyla Haziran 1799'da Kahire'ye dönmüştü.⁷³ Köse Mustafa Paşa'nın Ebukır'ı ele geçirdiği haberini aldığı anda ise Kahire civarında Kölemen lideri Murad Bey'i takip etmekteydi.⁷⁴ Haber sonrasında Kahire'ye dönerek birliklerini bir düzen içine koydu. Bunun yanında Mısır geneline bildiri göndererek; Köse Mustafa Paşa ile gelen Osmanlı askerinin gayrimüslimler ile ittifak halinde olduğu ve bunun İslam'da yeri olmadığına dair propaganda yapmaktaydı. Zira aynı dönem Köse Mustafa Paşa da Mısır geneline bildiriler gönderip, Fransız kuvvetlerine karşı yerel halkı ayaklandırmaya çalışıyordu. Bu çerçevede Köse Mustafa Paşa ve Napolyon Bonapart arasında ilk olarak bildiri mücadelesi kendini gösterdi.⁷⁵ Napolyon Bonapart, Kahire'deki propagandanın akabinde Ebukır'daki Osmanlı birliklerine doğru harekete geçti.

⁶⁸ BAO, C. AS, 962/41837; HAT, 266/15497.

⁶⁹ BOA, HAT, 159/6648; HAT, 240/13479; TSMA, 731/55; Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyaname Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi*, haz. M. İkin Erkutun, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 70; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr ve Haka'iku'l Ahbâr*, haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017, s. 382-383.

⁷⁰ BOA, HAT, 153/6432.

⁷¹ BOA, C. AS, 31/1405; HAT, 271/15900.

⁷² BOA, TSMA, 731/55.

⁷³ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilifer Epeçeli, C. 6, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s.613-614.

⁷⁴ Victorian Vault, *Bourriennes Memours of Napoleon Bonaparte*, Ed. W. C. Armstrong, Hartford 1851, s. 97.

⁷⁵ Cevdet Paşa, *age*, s. 39-40; Charles Macfarlane, *age*, s. 144.

Bu doğrultuda Fransız birlikleri, Nil Nehri'nden Rahmaniye'ye geldi ve 22 Temmuz tarihinde İskenderiye'ye ulaştı. Napolyon Bonapart, Köse Mustafa Paşa'nın mevcut durumuyla ilgili bilgi için aynı gün elli kişilik süvari grubunu Ebukır'a gönderdi. Ebukır'a gelen Fransız süvarisi, kale ve metrisler etrafında keşif gezisi yaptı. Bu sırada metrislerden yapılan atışlardan dolayı geri çekilen Fransız süvarisi İskenderiye'ye döndü. İki gün sonra kırk kişilik başka bir süvari grubu tekrardan Ebukır önüne geldi ve bölgede keşif gezisi yaptı. Esasında Fransız süvarisinin bu hareketi hem keşif hem de Napolyon Bonapart'ın bir stratejisiydi. Nitekim Fransız süvarisinin Ebukır Kalesi yakınına gelip geri çekilmesi, metrislerde savunma pozisyonunda bulunan Osmanlı birlikleri için bir tehdit unsuru oluşturmuyordu. Bu şekilde tabya ve metriste bulunan Osmanlı birlikleri, Fransız askerinin tehditkâr olmayan bu durumuna alışıyordu. Dahası mevcut durum Fransız askerinin taarruz edemeyeceği düşüncesini ortaya çıkararak, Osmanlı birlikleri arasında da bir rehavete yol açıyordu. Bu husus ise Napolyon Bonapart'ın başlatacağı genel taarruz için Fransız birliklerini oldukça avantajlı bir duruma getiriyordu. Bu çerçevede Napolyon Bonapart, 25 Temmuz günü beş altı bin civarı kuvvetle İskenderiye'den Ebukır'a geldi. O sırada tabya ve metrislerde bulunan Osmanlı birlikleri, Ebukır'a gelen öncü Fransız süvari birliğini daha öncekiler gibi keşif hareketi olarak düşündü. Ancak kısa sürede Fransız birliklerinin keşif için gelmediği anlaşıldı. Köse Mustafa Paşa, birliklerini savaş pozisyonuna alırken Fransız süvari komutanı General Murat, vakit kaybetmeden bin kişiden oluşan süvari gücüyle taarruza geçti. Osmanlı metrislerinin sağ kanadından başlatılan taarruz ve aynı zamanda Napolyon Bonapart'ın metrislerin sol kanadını yoğun top atışı altına almasıyla daha da şiddetini arttırdı. Köse Mustafa Paşa'nın birlikleri içindeki ilk çözümlenme bu sırada yaşandı. General Murat ve Fransız süvarisinin metrislerin ardına geçmeyi başarması, Osmanlı askeri içinde genel bir panik havası oluşturdu. Köse Mustafa Paşa, yaşanan bozgunu Levend Çiftliği askerinin hücumuyla durdurmaya çalıştı. Ancak Fransız topçusunun yoğun ve isabetli atışı ile süvarinin başarılı hücumu Ebukır'da bulunan tüm birlikleri dağıttı. Bu sırada Köse Mustafa Paşa ise metrisin dışında yirmi kişilik muhafız grubuyla muharebeye devam etmekteydi. Ancak kısa sürede yaşanan panik havası kendi muhafızlarını da sardı. Muharebe sırasında Köse Mustafa Paşa'nın muhafızları da firar etti ve Paşa, metris üzerinde tek başına kaldı. Bu sırada Köse Mustafa Paşa muharebe ederek metrislerden tabyaya doğru çekilme niyetindeydi. O sırada bir kılıç darbesiyle sağ el işaret parmağı kopmuş ve ardından gelen bir kurşun sağ eline isabet etmişti. Tabyada yanına gelen üç asker ile Ebukır Kalesi önünde bulunan bir eve girdi. O sırada kendisini takip eden Fransız askeri de evi ateş altına aldı. Köse Mustafa Paşa'nın yanında bulunan askerler, Paşa'nın da izniyle içeride Serasker Paşa'nın bulunduğunu bildirdi. Bu şekilde Fransız askeri eve girerek Köse Mustafa Paşa'yı teslim aldı.⁷⁶

Ebukır Kalesi önünde yaşanan bozgun tüm birlikleri kısa sürede etkiledi. Tabya ve metrislerden firar eden askerin üç yüz kadarı açıkta demirlemiş olan donanmaya kaçmak için çalıştı. Köse Mustafa Paşa'nın kethüdası İsmail Ağa, hazinedarı Ali Ağa ve Paşa'nın oğlu Yahya Bey ise yaklaşık dört bin askerle kaleye kapandı. Ancak Osmanlı birliklerinin panik halinde kaleye çekilmesi büyük bir izdihama sebep oldu. Bu durum Fransız süvarisi için kale kapısının önündeki askeri kolay bir hedef yapmaktaydı. Nitekim kale önünde yaşanan kaos Osmanlı birliklerinin kaybını arttıran temel sebeplerden biriydi. Ebukır'daki muharebe iki saat kadar sürdü ve General Murat'ın süvari birlikleri savaşın kaderine doğrudan etki etti. Napolyon Bonapart, savaş sonunda ele geçirilen otuz iki toptan İngiliz yapımı olan iki adet sahra topunun üzerine zaferin mimarı olarak General Murat'ın adını kazıttı.⁷⁷ Ele geçirilen Köse Mustafa Paşa ise Ebukır'ın batısında Harmanlık adlı mevkiide karargâh kurmuş olan Napolyon Bonapart'ın yanına getirildi. Köse Mustafa Paşa ve Napolyon Bonapart arasında ilk görüşmede konu; Ebukır Savaşı'ndan ziyade Mısır'daki Fransız kuvvetlerinin varlığıydı. Nitekim Köse Mustafa Paşa, Napolyon Bonapart'ın Mısır'daki macerasını akıl dışı olmakla itham etmekteydi. Napolyon Bonapart ise Fransız ordusunun Mısır'a III. Selim'in fermanıyla geldiğini iddia etti. Buna karşılık Köse Mustafa Paşa, Fransız kuvvetleriyle savaşması için III. Selim'den gelen fermanlar olduğunu söyleyip, Napolyon Bonapart'ın elinde olduğunu iddia ettiği fermanı görmek istedi. Napolyon Bonapart ise fermanın Kahire'de olduğunu, döndüklerinde kendisine göstereceğini ifade ederek Köse Mustafa Paşa'yı Rahmaniye'ye gönderdi.⁷⁸ Bu sırada Napolyon Bonapart, Ebukır Kalesi'nde kuşatma altına alınan birliklere bir mektup göndererek teslim olmalarını istedi. Kalede bulunan birlikler ise vakit kazanmak için Fransızlardan iki gün süre talep etti. Bu sırada Ebukır açığında olan donanma ile irtibat kuruldu ve kaleyi savunmak için destek istendi. Bâbiâli, Ebukır Kalesi için ilk olarak Cezzar Ahmed Paşa'dan yardım ulaştırmasını istedi. Ebukır önündeki donanma kaptanı Abdülfettah Bey'i de Ebukır Kalesi'ne yardımcı organize etmesi için başbuğ tayin etti.⁷⁹ Cezzar Ahmed Paşa ise Ebukır'da yaşanan hezimetten doğrudan Köse Mustafa Paşa'yı ve başına buyruk tavırlarını sorumlu tutuyordu.⁸⁰ Bâbiâli, Cezzar Ahmed Paşa'dan bir yardım gelmeyeceğini tahmin etmekteydi. Bu sebeple İstanbul, Selanik ve İçel'den asker toplanıp, Ebukır'a gönderilmesi için harekete geçildi.⁸¹ Bu sırada Ebukır Kalesi'nde susuzluk günden güne büyüyen bir problemdi. Nitekim kaledeki asker susuzluğa daha fazla dayanamadı ve kuşatmanın dokuzuncu günü 3 Ağustos

⁷⁶ BOA, HAT, 240/13479; HAT, 159/6653; HAT, 164/6806; HAT, 164/6804.

⁷⁷ Andrew Hilliard, *Joachim Murat Marshal of France and King of Naples*, London 1911, s. 50

⁷⁸ BOA, HAT, 244/13739-A.

⁷⁹ BOA, C. AS, 1004/43920; HAT, 156/6524-H.

⁸⁰ BOA, HAT, 158/6585.

⁸¹ BOA, HAT, 156/6524.

MISIR'DA FRANSA'YA KARŞI İLK ASKERİ EYLEM: İSKENDERİYE HAREKÂTI VE KÖSE MUSTAFA PAŞA (1799)

tarihinde kale Fransız birliklerine teslim edildi. Kalede bulunan yaralı asker serbest bırakılırken, Köse Mustafa Paşa'nın oğlu Yahya Bey dâhil olmak üzere sağlıklı yedi yüz altmış asker Fransızlar tarafından esir alındı.⁸² Böylelikle büyük umutlarla ele geçirilen Ebukır Kalesi, sadece on sekiz gün gibi kısa bir süre sonra Osmanlı birliklerinin elinden çıktı.

2.2.3 Köse Mustafa Paşa'nın Esareti ve Ölümü

Köse Mustafa Paşa, Napolyon Bonapart ile Harmanlık'ta yaptığı görüşme sonrasında Rahmaniye'ye getirildi. Paşa, burada Ebukır Kalesi'nin akıbetini beklemeye başladı. Zira Napolyon Bonapart, Ebukır Kalesi ele geçirilmeden bölgeden ayrılmamakta kararlıydı. Bu sebeple kalenin ele geçirildiği 3 Ağustos tarihine kadar bölgede kaldı. Ebukır'ın düşmesinden sonra İskenderiye'ye dönen Napolyon Bonapart, 6 Ağustos tarihinde Rahmaniye'ye geldi. Bu sırada Ebukır Kalesi'nde esir edilen Köse Mustafa Paşa'nın oğlu Yahya Bey de Rahmaniye'ye getirildi. Kafile Rahmaniye'den Nil yoluyla harekete geçerek Kahire'ye ulaştı. Köse Mustafa Paşa'nın konaklaması için Gize'de Kölemen lideri Murad Bey'in konağı tahsis edildi.⁸³ Bu sırada Fransız ordusunun komutasında da önemli değişimler oldu. Mısır'da Fransız kuvvetlerinin komutanı olan Napolyon Bonapart, tüm yetkilerini General Kleber'e devretti ve Ağustos 1799'da Fransa'ya döndü.⁸⁴ Mısır'da komutayı devralan General Kleber'in temel amacı Köse Mustafa Paşa'yı kullanarak bir barış yapmaktı. Bu konu üzerinde ikili arasında birtakım görüşmeler de oluyordu. Nitekim bu görüşmelerden birinde Köse Mustafa Paşa, Napolyon Bonapart'ın iddia ettiği fermanın hala kendisine gösterilmediğini ifade etti. General Kleber ise ilgili fermanın Napolyon Bonapart da olduğunu söyledi. Böylelikle Köse Mustafa Paşa'nın ısrarlı talebi boşa çıkmış oluyordu. Görüşmelerde Kleber, Fransız kuvvetlerinin Mısır'da kalmasını İngiltere'ye mâl ediyordu. Zira General Kleber, Napolyon Bonapart gibi Kölemen sorunu ortadan kaldırıldığında Fransız ordusunun Mısır'dan geri çekileceğini iddia ediyordu. Ancak Kleber'e göre İngilizler'in Ebukır'da Fransız donanmasını yakması tüm planları değiştirmişti. General Kleber, bu çerçevede iki ülke arasında yaşanan tüm hadiselerin geçmişte kaldığına atıf yapıp, yeni bir sayfa açmak istediğini ifade etmekteydi. Bu minvalde Köse Mustafa Paşa'nın tavrını yumuşatmak ve aynı zamanda Mısır'a yaklaşan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile makul bir tahliye anlaşması yapmak istiyordu. Bu doğrultuda Köse Mustafa Paşa'nın General Kleber'e desteği önemliydi.⁸⁵

Köse Mustafa Paşa, Gize'de bulunduğu dönem bir esirden ziyade Osmanlı Devleti ve Fransa arasında sulhun sağlanması için çaba gösteren bir karakter oldu. Bu doğrultuda yeni bir muharebeye gerek kalmadan Fransızlar'ın Mısır'ı tahliye etmesi için yoğun mesai harcadı. Aralık ayının son günlerinde Fransız murahhasların Dimyad'da İngiliz Amiral Sidney Smith ve Gazze'de Yusuf Ziya Paşa ile tahliye görüşmelerini sürdürmesini destekledi. Fransız murahhaslar Yusuf Ziya Paşa'nın karargâhına ulaşana kadar Osmanlı ordusunun Ariş Kalesi'ni ele geçirmesi, Kahire'de bir krize sebep oldu. General Kleber'in, murahhasların geri dönmesini beklemeden tahliye görüşmelerini bitirme fikri içinde olması krizi daha da büyüttü. Ancak Köse Mustafa Paşa'nın General Kleber'e soğukkanlı davranmasını tavsiye etmesi ve bunda da başarılı olması yaşanan durumun kontrolden çıkmasını engelledi.⁸⁶ Bu şekilde diyalog kanallarını açık tutmayı başardı. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, tahliye görüşmeleri sırasında Köse Mustafa Paşa'nın mali durumuyla da ilgilenmekteydi. Her ne kadar gerek Napolyon Bonapart gerekse General Kleber tarafından iyi şartlarda konuk edilse de Köse Mustafa Paşa'nın mali durumu devletin sorumluluğunda olmalıydı. Bu bağlamda Kahire'ye gelen elçiler vasıtasıyla Köse Mustafa Paşa'ya kıyafet ve bin adet zer-i mahbûb altın para gönderildi.⁸⁷ Dahası Yusuf Ziya Paşa'nın Köse Mustafa Paşa hakkındaki düşüncesi sadece para ve kıyafetten ibaret değildi. Zira Osmanlı Devleti'nin seraskeri olarak Mısır'a çıkmış bir vezirin Fransızlar elinde esir olması kabul edilebilir değildi. Bu noktada Köse Mustafa Paşa'nın bir yol bulunarak esareti sona erdirilmeliydi. Kaldı ki İngiliz hükümetinin yapılan tahliye anlaşmasını kabul etmemesi, Osmanlı, İngiltere ve Fransa arasında silahların yeniden devreye girmesine sebep oldu.⁸⁸ Bu haliyle Köse Mustafa Paşa'nın Kahire'den serbest bırakılması söz konusu değildi. Ancak Haziran 1800 de Köse Mustafa Paşa'nın serbest kalmasına olanak sağlayacak başka bir karakter Yusuf Ziya Paşa'nın karargâhına geldi. Karagâha gelen kişi General Kleber'in başyaveri Mösyö Budu idi. Yusuf Ziya Paşa'ya General Kleber'den bir mektup getiren Mösyö Budu, mektup teslimi sonrasında karargâhta alıkonuldu. Mösyö Budu, General Kleber'in yakın adamlarından olduğu için Fransız karargâhı adına değerli bir isimdi. Bu bağlamda Köse Mustafa Paşa'nın serbest bırakılması için iyi bir takas unsuru olabilirdi. Bu minvalde Osmanlı karargâhında Köse Mustafa Paşa ve Mösyö Budu'nun takas edilmesi düşüncesine yoğunlaşıldı. Bu sırada 14 Haziran 1800'de General Kleber'in suikast sonucu öldürülmesi taraflar arasında iletişimi bir müddet kesmiş olsa da bu kısa süreli oldu.⁸⁹ Nitekim General Kleber'in hayatını kaybetmesinin ardından Mısır'daki Fransız birliklerinin komutanı olan General

⁸² BOA, HAT 240-13479; BOA, HAT, 156/6524-B; HAT, 157/6574.

⁸³ BOA, HAT 240-13479.

⁸⁴ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, TTK, Ankara 2016, s. 78

⁸⁵ BOA, HAT-244/13739-A

⁸⁶ BOA, TSMA, 674/16.

⁸⁷ BOA, HAT, 240/13452; HAT, 241/13497.

⁸⁸ Soysal, *age*, s 294.

⁸⁹ Darendeli Hasan İzzet Efendi, *age*, s. 182.

Menou ve İskenderiye'deki General Lannes ile yapılan görüşmeler çerçevesinde esir takasında anlaşmaya varıldı. İngiliz Amiral Sidney Smith'in de aracılığıyla Köse Mustafa Paşa ve Mösyö Budu'nun karşılıklı değiştirilmesi kararlaştırıldı. Bu doğrultuda Köse Mustafa Paşa, Kahire'den Dimyad'a gönderildi. Esirlerin değişimi Dimyad ve İskenderiye'de yapılacaktı. Anlaşmaya göre Köse Mustafa Paşa, Dimyad'da Osmanlı donanmasına teslim edilecek, Mösyö Budu ise Dimyad'dan İskenderiye'ye gönderilecekti. Ancak esir değişimi umulduğu gibi gerçekleşmedi. Zira Köse Mustafa Paşa, 28 Haziran 1800 tarihinde esir değişimi için getirilmiş olduğu Dimyad'da ani bir şekilde hayatını kaybetti.⁹⁰ Köse Mustafa Paşa'nın ani bir şekilde vefatıyla Fransız karargâhı bir başka Osmanlı esiriyle Budu'yu takas teklifinde bulundu ve bu teklif kabul edildi. Böylelikle Köse Mustafa Paşa'nın Temmuz 1799'da Ebukır'da başlayan Mısır serüveni, Haziran 1800'de Dimyad'da sona erdi.

SONUÇ

Köse Mustafa Paşa, 18. yüzyılın son döneminde adından söz ettiren bir Osmanlı veziridir. Doğumu ve hayatının ilk yılları hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Yüzyılın son çeyreğinde özellikle İnebahtı, Ağriboz ve Anabolu gibi mahallerde göstermiş olduğu hizmet ve liyakat onun daha mühim vazifeler üstlenmesinin yolunu açmıştır. 1787-1792 Osmanlı-Rus/Avusturya savaşı gibi kritik bir dönemde Osmanlı Devleti'nin Akdeniz donanmasına başbuğ tayin edilmesi bunun bir göstergesidir. Ancak gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Köse Mustafa Paşa'nın kaderini temelden etkileyen faktör Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali olmuştur. Fransa'nın büyük emellerle başlattığı işgal girişimi, Cezzar Ahmed Paşa tarafından Akka'da başarısızlığa uğratıldı. Bâbîâli, Fransa'nın bu başarısızlığını topyekûn bir hezimetle dönüştürmek için Mısır üzerinde birden fazla plan geliştirdi. Bu planlardan kilit mahiyetinde olan ise kuşkusuz İskenderiye'ye yapılacak bir harekât olacaktı. Nitekim zayıflamış bir şekilde Kahire'ye çekilen Fransız kuvvetlerinin dünya ile teması İskenderiye üzerinden olmaktaydı. Bu bakımdan İskenderiye'nin geri alınması, Fransız güçlerinin Mısır'da hapsolmesi anlamına gelmekteydi. Bâbîâli, bu sebeple İskenderiye'ye yapılacak bir askerî harekât için mahir bir serdar aradı. Bu isim ise o an Tırhala mutasarrıfı olarak görevini ifa eden Köse Mustafa Paşa oldu. Köse Mustafa Paşa'nın bu göreve seçilmesindeki en büyük etken, Akdeniz ile donanmayı iyi tanınması ve denizaşırı bölgede askerî harekât icra etme becerisiydi. Bu minvalde altı ay gibi bir zaman diliminde hazırlıklar tamamlandı ve Osmanlı birlikleri 10 Temmuz 1799'da Finike'den hareket etti. Ordunun nihai hedefi İskenderiye olmakla birlikte kente denizden bir çıkarma yapmanın zorluğu kısa sürede kavrandı. Bu sebeple çıkarmanın hedefi İskenderiye doğusundaki Ebukır oldu. Köse Mustafa Paşa, Ebukır sahiline 17 Temmuz günü başarılı bir çıkarma harekâtı yaptı. Ebukır'da bulunan Fransız kuvvetleri çıkarma yapan Osmanlı ordusu karşısında çok daha ufak bir kuvvet olmasına rağmen Osmanlı ordusu Ebukır Kalesi'ni dokuz buçuk saatlik bir muharebe sonrasında teslim alabildi. Aslında bu durum yakın gelecekte yaşanacak olan hezimetin de habercisiydi. Nitekim 25 Temmuz günü Ebukır önüne gelen Napolyon Bonapart, günlerdir metrislerde savunma pozisyonunda konuşlanmış olan Osmanlı birliklerini sadece iki saat gibi kısa sürede hezimetle uğrattı ve Köse Mustafa Paşa'yı da esir etti.

Bu mağlubiyetin birden fazla sebebi vardı. Bunlardan en mühimi Ebukır'a çıkan birliklere gerek askerî gerekse mühimmat desteğinin eksikliğiydi. Nitekim Ebukır'a çıkan ordunun İskenderiye, Ebukır ve Reşid hattını ele geçirip, muhafaza edecek donanımdan yoksun olduğu ortadaydı. Bu bağlamda Köse Mustafa Paşa'nın talep ettiği destek zamanında sağlanamadı. Bundan dolayı Ebukır'daki birlikler buldukları konumdan hareket edemedi ve Ebukır sahilinde kaldı. İkinci olarak İskenderiye harekâtı müstakil bir askerî harekât değildi. Zira Köse Mustafa Paşa kuvvetlerinin temel amacı Mısır Seraskeri Cezzar Ahmed Paşa ile koordineli hareket etmektir. Ancak bu husus gerçekleşemedi. Mısır ve İskenderiye seraskerlerinin arasındaki koordinasyon eksikliği ve Kahire'ye doğru bir harekâtın olmayışı, Ebukır'a çıkarma yapan birlikleri Mısır'da yalnız bıraktı. Bu noktada Napolyon Bonapart'ın kısa sürede Ebukır'a ulaşması, Osmanlı birliklerini dezavantajlı bir pozisyona soktu. Ancak Ebukır muharebesinin hezimetle varan şekilde sonuçlanmasının en önemli sebebi; Cevdet Paşa'nın da belirttiği gibi Osmanlı askerinin eğitim noktasında olan eksikliğiydi. Zira Ebukır Muharebesi, talimli askerinin önemini ve Nizâm-ı Cedîd uygulamalarının ne derece doğru olduğunu ortaya koyuyordu. Diğer taraftan Köse Mustafa Paşa'nın harekâtı, Mısır'da Napolyon Bonapart için sonun başlangıcıydı. Nitekim bu harekât, Osmanlı Devleti'nin Mısır için kararlılığını ortaya koymaktaydı. Kaldı ki bu husus, ikili görüşmelerde Köse Mustafa Paşa tarafından Napolyon Bonapart'a birçok defa ifade edildi. Netice olarak Ebukır harekâtı, Fransa'nın Mısır politikasının iflasını gösterirken, Osmanlı Devleti açısından da Nizâm-ı Cedîd kapsamındaki reformlar üzerinde ne denli ciddi durulması gerektiğini ortaya çıkardı.

⁹⁰ BOA, HAT, 156/6520-D; HAT, 156/6520-H; HAT, 156/6520-K; HAT, 156/6520-M; HAT, 156/6520-N; HAT, 156/6520-P.

**MISIR'DA FRANSA'YA KARŞI İLK ASKERİ EYLEM: İSKENDERİYE HAREKÂTI VE KÖSE
MUSTAFA PAŞA (1799)**

KAYNAKÇA

1-Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Ali Emiri Tasnifi (AE)

Sultan Selim III (SSLM III)

223/13040, 399/23004, 130/7923.

Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Muhallefat, (D.BŞM.MHF)

94/21.

Cevdet Tasnifi

Askeriye (C. AS)

90/4141, 782/33106, 802/33999, 231/9788, 737/30951, 31/1405, 29/1307, 1004/43920, 962/41837, 85/3975, 130/5780, 96/4368, 959/41713, 874/37491, 924/39956, 978/4267, 902/3862, 952/41380.

Bahriye (C. BH)

173/8169, 173/8154, 27/1272, 195/9162.

Dahiliye (C. DH)

303/15136.

Hariciye (C. HR)

82/4061, 115/5729.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT)

34/1692, 241/13534, 168/7123, 241/13497, 240/13452, 156/6520-H, 156/6520-K, 156/6520-M, 156/6520-N, 156/6520-P, 240-13479, 156/6524, 158/6585, 164/6804, 164/6806, 159/6653, 240/13479, 266/15497, 240/13479, 159/6648, 271/15900, 153/6432, 270/15795, 270/15790, 270/15782, 212/11512, 52/2424, 198/10014, 208/11079, 198/10012, 201/10285, 209/11143, 1402/56589, 209/11135, 1399/56234, 179/7996, 1395/55927, 1397/56037, 267/15608, 192/9350, 1398/56214, 192/9388, 162/6747, 1385/54948, 142-5877-A, 156/6520-D, 244/13739-A, 240-13479, 157/6574, 156/6524-B, 156/6524-H, 244/13739-A, 159/6638-B, 191/9256.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi (TSMA)

674/16, 731/55, 428/43, 731/55, 806/25, 806/23, 707/49, 791/66, 428/17.

2-Telif ve Kaynak Eserler

Ahmed Vasıf Efendi, Mehâsinü'l Âsâr ve Haka'ikul Ahbâr, haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, TTK, Ankara 2016.

AKTEPE, M. Münir, "Çeşme Vak'ası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 288-289.

Cabi Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Tâîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin*, haz. Memet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2013.

Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 6-7, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1891.

Çolak, Kamil, “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, C. 10, S. 2, 2008, ss. 148.

Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyaname Sadrazam Yusuf Ziya Paşa’nın Napolyon’a Karşı Mısır Seferi*, haz. M. İlkin Erkutun, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

DRÉAULT, Edouard, *Napoleon’un Şark Siyaseti*, çev. Mehmed Fuad Köprülü, TTK, Ankara 2013.

DYKSTRA, Darrell, “The French Occupation of Egypt, 1798-1801”, *The Cambridge History of Egypt*, C. 2, Cambridge 1998, s. 120.

EMECEN, Feridun, “Cezzar Ahmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, ss. 516.

HİLLIARD, Andrew, *Joachim Murat Marshal of France and King of Naples*, London 1911.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı Tarihi*, çev. Nilüfer Epeçeli, C. 5, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

KARAL, Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1792-1802)*, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1938.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK, Ankara 2011.

KARAL, Enver Ziya, *Selim III’ün Hatt-ı Humayunları*, TTK, Ankara 1999.

MACFARLANE, Charles, *Life of Napoleon Bonaparte*, George Routledge&Sons, London 1852.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayicül Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. 3-4, TTK, Ankara 1992.

Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, C. 1, İstanbul 2015.

NAGATA, Yuzo, *Muhzinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, Akademi Kitapevi, İzmir 1999.

SCHOM, Alan, *Napoleon Bonaparte*, HarperCollins, New York 1998.

SERTOĞLU, Mithad, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK, Ankara 2021.

SEYYİD, Eymen Fuad, “İskenderiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 577.

SHAW, Standford J., *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

SLONE, William Milligan, *Life of Napoleon Bonaparte*, C. 2, New York 1909.

SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1798-1802)*, TTK, Ankara 1999.

THOMPSEN, James Matthew, *Napoleon Bonaparte*, Oxford University Press, New York 1952.

Vak‘anüvis Halil Nuri Bey, *Nuri Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK, Ankara 2015.

VAULT, Victorian, *Bourriennes Memours of Napoleon Bonaparte*, Ed. W. C. Armstrong, Hartford 1851.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epeçeli, C. 6, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

MISIR'DA FRANSA'YA KARŞI İLK ASKERİ EYLEM: İSKENDERİYE HAREKÂTI VE KÖSE
MUSTAFA PAŞA (1799)

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>